

การวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบการวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรค ในพระไตรปิฎกกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนา

A Comparative Analysis of the Diagnosis and Curative Treatment According to Causative of Disease in Tipitaka and Lanna Medicine

โกษิต ศิริรัตน์พิริยะ¹ วันชัย พลเมืองดี²และพระครูศรีวรพินิจ³

Kosit Siriratpiriya, Wanchai Pornlameungdee, and Phrakhrusriworapinij

(2013sirirat@gmail.com)

Received: December 24, 2019

Revised: December 28, 2019

Accepted: December 29, 2019

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์คือ 1) ศึกษาการวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและการแพทย์พื้นบ้านล้านนา 2) วิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบการวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคในพระไตรปิฎกกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนา การวิจัยคุณภาพเชิงเอกสารครั้งนี้ ค้นคว้าจากข้อมูลปฐมภูมิคือพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยและข้อมูลการแพทย์พื้นบ้านล้านนา ในสมุดบันทึก ป้ายสา และใบลาน รวมทั้งข้อมูลทุติยภูมิจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องด้านการแพทย์พื้นบ้านล้านนา

ผลการวิจัยพบความเหมือนการวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคในพระไตรปิฎกกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนา คือ (1) การวินิจฉัยความเจ็บป่วยมีสาเหตุมาจากธาตุไม่สมดุล อุดสมุฏฐาน อายุสมุฏฐาน พฤติกรรมสมุฏฐาน กรรมสมุฏฐานและมีการตรวจสอบประวัติผู้ป่วย เพื่อรู้อาการของโรค ชื่อโรค สมุฏฐานโรค (2) การรักษาโรคด้วยการใช้ความร้อน อาหาร และสมุนไพร สำหรับความแตกต่าง พบดังนี้ (1) ในพระไตรปิฎกเป็นการวินิจฉัยโดยพระพุทธเจ้า ตรวจสอบประวัติผู้ป่วยด้วยพระญาณของพระพุทธองค์มีวิธีการรักษาโรคโดยการ

¹ นิสิตปริญญาโท หลักสูตร พธ. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

² สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

³ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

ใช้ธรรมโอสธ การใช้เภสัชสมุนไพร การใช้อาหารเพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์ การสวดมนต์ การพรม น้ำมนต์ การผ่าตัด (2) การแพทย์พื้นบ้านล้านนาเป็นการวินิจฉัยโดยแพทย์พื้นบ้าน (หมอเมือง) ไม่ได้แยกขั้นตอนการวินิจฉัยโรคและการรักษาโรคออกจากกันอย่างชัดเจน การวินิจฉัยจะยึดตาม อาการที่ผู้ป่วยแสดงออก เชื่อมโยงกับกลุ่มโรคร่วมกับประมวลสาเหตุการเจ็บป่วย การพิจารณา ลักษณะอาการ กิริยาท่าทาง การสัมผัส การคำนวณเพื่อตรวจสอบกรรม การคำนวณธาตุเพื่อ ตรวจสอบความสมดุล และการเสี่ยงทาย มีวิธีการรักษาโรคโดยใช้พิธีกรรม การใช้ยาสมุนไพร พื้นบ้าน การใช้อาหารรักษาสุขภาพและการใช้กายรักษาโรค

คำสำคัญ: การวินิจฉัยและการรักษาโรค, สมุฏฐานโรค, พระไตรปิฎก, การแพทย์พื้นบ้านล้านนา

Abstracts

This research has objectives (1) to study the diagnosis and curative treatment according to causative of disease in Tipitaka and in Lanna medicine (2) comparative analysis of the diagnosis and curative treatment according to causative of disease in Tipitaka with Lanna medicine. The documentary research was conducted by using the primary data from the Thai version of Tipitaka, Lanna manuscripts (Pupsa, Bailan) and secondary data about Lanna medicine.

The result showed that the similarities in the Tipitaka and Lanna medicine found as follows: (1) the diagnosis the cause of illness from unbalance of "the element", weather, age, behavior and karma, besides check patient history lead to recognize symptoms, name of disease, and causative of diseases (2) The treatment of diseases consisted of herb, heat, and food. While the differences found as follows: (1) in Tipitaka, the diagnosis and examining patient case history are done by supreme knowledge of the Lord Buddha. The knowledge-based symptoms and name of disease lead to curative treatment. The healing that only appeared in Tipitaka includes the Dhamma medicine, use therapeutic rituals with pray and holy water, herbal medicine, food for extrication and surgery (2) in Lanna medicine, the diagnosis is inherited and done by Lanna medical doctor. The diagnosis does not separate

clearly from curative treatment. The diagnosis is based on the patient's symptoms linking to common symptoms of group diseases lead to identify disease by added on information from medical history to find out trace of diseases, considering the nature of the symptoms, physical touch, age calculation to check karma, calculation of element (tathu) to determine the balance and choice by lot. The healing that only appeared in Lanna medicine included rituals as an inherited way of life, use of local herbal without processing, food for health, and body treatment.

Keywords: Diagnosis and Curative Treatment, Causative of Disease, Tipitaka, Lanna Medicine

บทนำ

“นิพพาน” ในทางพระพุทธศาสนาเป็นสภาวะสมบูรณ์สูงสุดคือ “ความมีโรคน้อย” ส่วนสุขภาพดีโดยทั่วไปหมายถึงสภาพที่เป็นสุขด้วยความมีโรคน้อย (อโรคยา) เนื่องจากการเจ็บป่วยเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์เช่นเดียวกับการเกิด การแก่ และการตาย เป็นอนิจลักษณะ คือเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่งและเป็นอนิจจัง โรคเป็นสิ่งที่ทำให้เจ็บปวดหรือไม่สบาย มีทั้งโรคทางกาย ซึ่งเป็นอาการป่วยทางกาย และโรคทางใจซึ่งเป็นอาการของโรคที่เกิดในภวังคจิต เป็นผลสืบเนื่องจากกิเลส (โลภ โกรธ หลง) ความวิตกกังวล ความอิจฉาริษยา ความหึงหวง (วิ.ม. (ไทย) 4/119/184-187) อีกทั้งผลกรรมก็เป็นสาเหตุทำให้เกิดโรคที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ (ช.ธ. (ไทย) 25/251/110)

ชีวิตนี้จึงมีแต่โรค ในทางพระพุทธศาสนาใช้ “โรค” แทนคำว่า “ทุกข์” ซึ่งเป็นสภาพปัญหาของชีวิต ในสมัยพุทธกาลการรักษาโรคเป็นพุทธบัญญัติกำหนดให้พระสงฆ์ต้องปฏิบัติตามเพื่อไม่ให้เป็นที่ครหาติเตียนจากคฤหัสถ์และนักบวช รวมทั้งเป็นการช่วยเหลือผู้อื่นด้วยความเมตตา กรุณา ภาพรวมของพระพุทธศาสนากล่าวถึงการป้องกันโรคมกกว่าการรักษา มีการใช้ปัญญา และวิธีการนอกเหนือจากการใช้ตัวยา ผู้ปฏิบัติตามหลักศีล สมาธิ ปัญญา ย่อมมีโรคน้อยและไม่เป็นโรคทางใจ

ส่วนการแพทย์พื้นบ้าน เป็นภูมิปัญญาการรักษาโรคของท้องถิ่นและชาติพันธุ์ มีฐานความคิดและแบบแผนการปฏิบัติผสมผสานระหว่างอำนาจเหนือธรรมชาติ ศาสนา และประสบการณ์ที่ได้ตกผลึกจากการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก กลั่นกรองจากการปฏิบัติจริงและใช้

ประโยชน์ในท้องถิ่น นับเป็นความรู้เชิงประสบการณ์ เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ที่สั่งสมแล้วสืบทอดจากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นหลัง โดยแพทย์พื้นบ้านมีบทบาทสำคัญในการรักษาโรค (กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 2559)

การแพทย์พื้นบ้านล้านนาได้รับอิทธิพลจากพิธีกรรมทางลัทธิพราหมณ์และพุทธศาสนา ผสมรวมกับความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผี สิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ จึงมีพิธีกรรมช่วยให้เกิดการดูแลปกป้องและรักษา เชื้อเรื่องกฎแห่งกรรม การเวียนว่ายตายเกิด และพยายามแสวงหาและเรียนรู้หนทางดับทุกข์ตามคำสอนทางพุทธศาสนา อีกทั้งเชื่อว่าคนมีกรรมติดตัวมาตั้งแต่เกิด เหตุแห่งการเจ็บป่วยเกี่ยวข้องกับกรรมทั้งในปัจจุบันและการสั่งสมมาจากอดีตชาติ (ยิ่งยง เทาประเสริฐ และกันยานุช เทาประเสริฐ (บ.ก.), 2547)

ทั้งนี้ แพทย์พื้นบ้านล้านนา (หมอเมือง) เป็นตำแหน่งทางสังคมของบุคคลผู้มีความรู้ในการสร้างสรรค์ แก้ไขปัญหาทุกข์ร้อนต่างๆของชุมชน และปัดเป่าเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บ ด้วยพืชสมุนไพรหรือวิธีการอื่นๆ ไม่ได้ใช้ยาเป็นหลักแม้ว่าบางส่วนใช้สารที่ได้จากสมุนไพรในธรรมชาติก็ตาม สำหรับตำราหมอเมืองเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นองค์ความรู้แบบองค์รวมในการเยียวยารักษาโรคภัยไข้เจ็บและแก้ไขปัญหาของคนในชุมชน ช่วยทำนุบำรุงความเป็นเอกภาพของชุมชน เสริมสร้างความเอื้ออาทรของคนในสังคม และเป็นพลังชุมชน ตำราหมอเมืองนี้มีการสืบทอดจากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคน นับเป็น “มรดกแห่งการรักษา” (สมาพันธ์การแพทย์แผนไทยล้านนา, 2558)

ฉะนั้นจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจยิ่งที่จะศึกษาวิเคราะห์การวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคในพระไตรปิฎก ถึงความเหมือนและความแตกต่างกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนา

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
2. เพื่อศึกษาการวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคที่ปรากฏในการแพทย์พื้นบ้านล้านนา
3. เพื่อเปรียบเทียบการวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคในพระไตรปิฎกกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนา

วิธีดำเนินการวิจัย

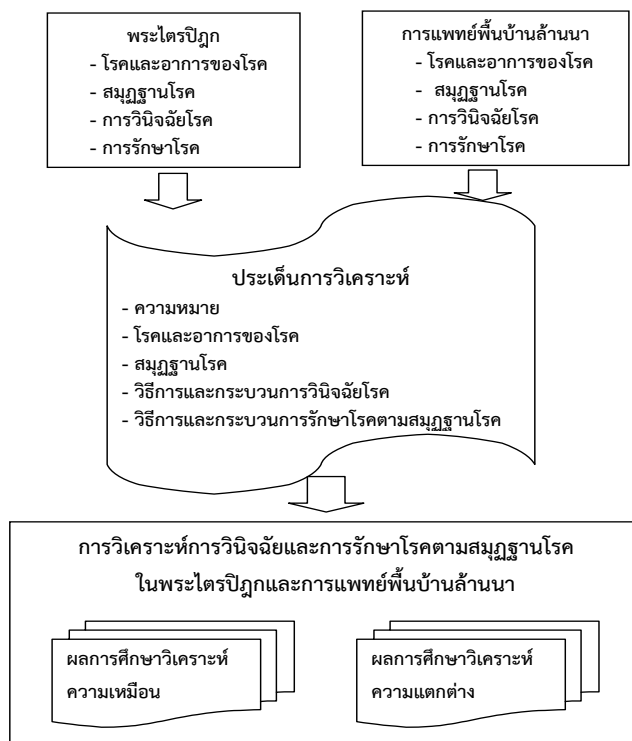
การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาวิจัยคุณภาพเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนและกรอบแนวคิดการวิจัยดังรูปที่ 1 ดังนี้

1. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิเกี่ยวกับการวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคในคัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ข้อมูลภาษาล้านนาในสมุดบันทึก ปืบสา และใบลาน

2. ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิเกี่ยวกับเอกสารการแพทย์พื้นบ้านล้านนาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

3. วิเคราะห์ สังเคราะห์ อธิบาย และแสดงเหตุผล นำไปสู่การเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างในการวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคในพระไตรปิฎกกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนา

4. สรุป และนำเสนอข้อมูลที่ได้เชิงพรรณนา

ภาพที่ 1 ขั้นตอนและกรอบความคิดการวิจัย

ผลการวิจัย

1. การวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

การวินิจฉัยโรคซึ่งเป็นกระบวนการที่ทำให้ตัดสินใจหรือลงความเห็นผู้ป่วยว่า “เป็นโรคอะไร” จึงจะรักษาผู้ป่วยให้หายจากโรคได้อย่างถูกต้องนั้น ในพระไตรปิฎกเป็นการวินิจฉัยโรคตามแนวทางที่พระพุทธองค์ได้ทรงปฏิบัติเป็นพุทธกิจประจำวันไว้แล้ว รวมทั้งการรักษาสุขภาพและการดูแลสุขภาพซึ่งกันและกันของพระภิกษุสงฆ์ เริ่มจากรู้อาการโรค ชื่อโรค สมุฏฐานโรค นำไปสู่การเยียวยารักษาด้วยวิธีการและสรรพคุณของยาที่เหมาะสมและถูกกับโรค ประกอบด้วย

1) การตรวจสอบประวัติผู้ป่วยด้วยพุทธจักขุ

2) การพบหรือสนทนากับผู้ป่วย สอบถามสุขทุกข์ รับฟังผู้ป่วยระบายความในใจ ช่วยคลายทุกข์ทางใจและอาจหายป่วยได้เพราะจิตมีความสัมพันธ์กับอาการเจ็บป่วย และ

3) การรู้จักโรคและสมุฏฐานโรค ซึ่งแยกเป็นสมุฏฐานโรคทางกายและสมุฏฐานโรคทางใจ วิธีการรักษาโรคเป็นไปตามพุทธานุญาตและพุทธบัญญัติ ได้แก่ การใช้ธรรมโอสตรักษาโรค (การพิจารณาหลักธรรม การปฏิบัติวิปัสณา การเจริญสติปัฏฐาน การพิจารณาสัญญา 10 การประพาศพรหมจรรย์ การระลึกถึงคุณงามความดี การมีกัลยาณมิตร การใช้พิธีกรรม) การใช้เภสัชสมุนไพร (เภสัชชันชกณะ) รักษาโรค (ปัญจเภสัชชกณะ: เภสัช 5 และมูลาติเภสัชชกณะ: เครื่องยา) การใช้อาหารเพื่อการหลุดพ้นที่ช่วยรักษาโรค การใช้ความร้อนรักษาโรค และการผ่าตัดรักษาโรค (ผ่าตัดฝี ผ่าตัดเนื้องอก ฯ)

สาเหตุความเจ็บป่วยทางกายในทางพุทธศาสนา มี 8 สมุฏฐาน คือ (1) ดี (ปิตตัง) (2) เสมหะ (เสลด) (3) ลม (ภายในกาย) (4) สันนิบาต (ประชุมกันของดี เสดล และลม) (5) ฤดูแปรปรวน (6) การบริหารไม่สม่ำเสมอ (7) การใช้ความเพียรเกินกำลัง และ (8) เกิดจากผลกรรม (อง.ทสก. (ไทย) 24/60/129-131) นอกจากนี้ สาเหตุแห่งการเจ็บป่วยนั้น ยังมีอีก เช่น มูลเหตุจากธาตุทั้งสี่ (ดิน น้ำ ลม ไฟ) ในร่างกายไม่สมดุล (ที.ปา. (ไทย) 11/31/306-307), อง.ทสก. (ไทย) 24/11/17) การมีอายุมาก ความหนาว ความร้อน ความหิวกระหาย การไม่รู้ประมาณในการบริโภค (ขุ.ธ. (ไทย) 25/325/134) การถูกสัมผัสจากเชื้อบุงและสัตว์เลื้อยคลาน (อง.จตุกก. (ไทย) 21/157/218)

การรักษาโรคทางกายในทางพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับตักสิลา (การเยียวยา) ดังปรากฏในพระวินัยปิฎกมหารวรรค ภาค 2 เรื่อง เภสัชชันชกณะ กล่าวถึงพุทธบัญญัติเรียกเภสัช 5 คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ที่ใช้ได้ทั้งยาและมีคุณประโยชน์ทางโภชนาการ ซึ่งพระพุทธองค์

ทรงอนุญาตให้ใช้ได้ตามความจำเป็นและเหมาะสมกับโรค นอกจากเภสัช 5 แล้วยังกล่าวถึงรากไม้ที่เป็นเภสัช คือ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะ อดพิต ข่า แฝก หัวหมู หรือมูลเภสัชชนิดอื่นใดบรรดามีที่ไม่สำเร็จประโยชน์แก่ของควรเคี้ยว (วิ.ม. (ไทย) 5/263/46) หมายถึงมิได้เป็นของเคี้ยวของฉันทัวไปแต่ภิกษุจะฉันได้เมื่อมีเหตุจำเป็นเท่านั้น นอกจากนี้ ผลไม้ที่เป็นเภสัช คือ ลูกพลิงกาสา ดีปลี พริกไทย สมอไทย มะขามป้อม ผลแห่งโกฐ และเภสัชอื่น เช่น เกลือ รากไม้ ใบไม้ ผลไม้ ยางไม้ น้ำ ผาต มูลโค น้ำมันเปลงที่ได้จากสัตว์ เนื้อดิบ เลือดสด มูตร คุถ เถ้า ดิน สัตว์ และแร่ธาตุ (วิ.ม. (ไทย) 5/260/44) ก็จัดเป็นยารักษาโรคทางกาย

2. การวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคที่ปรากฏในการแพทย์พื้นบ้านล้านนา

การวินิจฉัยโรคของการแพทย์พื้นบ้านล้านนา ไม่ได้แยกขั้นตอนการวินิจฉัยโรคออกจากการรักษาโรคอย่างชัดเจน โดยที่จะวินิจฉัยโรคตามอาการของผู้ป่วยที่แสดงออก เชื่อมโยงกับกลุ่มโรคที่มีข้อมูลอาการต่างๆไป ร่วมกับประมวลสาเหตุที่ทำให้เกิดการเจ็บป่วยจากข้อมูล (1) การซักประวัติเพื่อสืบค้นสาเหตุของการเกิดโรค จากประวัติความเจ็บป่วยของผู้ป่วยและครอบครัว รวมทั้งสถานที่และช่วงเวลาเกิดอาการป่วย (2) การพิจารณาลักษณะอาการ กิริยา ท่าทาง การเดิน หรือ ความผิดปกติอื่นๆที่ปรากฏให้เห็นด้วยตา (3) การสัมผัส (4) การคำนวณอายุเพื่อตรวจสอบกรรม (5) การคำนวณธาตุเพื่อตรวจสอบความสมดุลของธาตุ และ (6) การเสี่ยงทายเพื่อประกอบการตัดสินใจวิเคราะห์หาสมุฏฐานและวินิจฉัยโรคตั้งแต่ผู้ป่วยมาพบ โดยใช้สมุนไพโร (สัมภาษณ์ เกษม ศิริรัตนพิริยะ, 18 ตุลาคม 2560) หรือวิธีอื่นๆ เช่น ฝียาหม้อหนึ่ง ฝียากวัก การตั้งไข่ แหกหรือตัดแหก ว่าไม้ ทั้งนี้ การวินิจฉัยโรคในภาพรวมเป็นผลจากสมุฏฐานโรค แยกเป็น ธาตุสมุฏฐาน ขวัญสมุฏฐาน และกรรมสมุฏฐาน

สำหรับการแพทย์พื้นบ้านล้านนา (ยิ่งยง เทาประเสริฐ และกันยานุช เทาประเสริฐ (บ.ก.), 2547) มีความเชื่อว่ามนุษย์ทุกคนมีกรรมติดตัวมาแต่กำเนิด มีธาตุทั้ง 4 คือธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ และอากาศธาตุ รวมทั้งมีจิตซึ่งชาวล้านนาเรียกว่า “ขวัญ” คอยควบคุมปกป้องดูแลอวัยวะต่างๆที่เป็นธาตุดิน 20 ธาตุน้ำ 12 เรียกว่า 32 ขวัญ ทั้งนี้ ขวัญสามารถออกจากร่างกายได้หรืออาจตกหล่นหนี ถูกหน่วงเหนี่ยวไว้ไม่สามารถกลับเข้าร่างได้ เกิดภาวะขวัญเสีย ขวัญอ่อน ขวัญหาย ซึ่งเป็นสาเหตุให้เกิดความเจ็บป่วยได้ ดังนั้น การเกิดโรคจึงเป็นความสัมพันธ์ภายในตัวตนระหว่างธาตุทั้ง 4 กับขวัญ สำหรับการวินิจฉัยโรค นั้น ข้อมูลที่ปรากฏได้จากการจดบันทึกเปะนภาษาล้านนา (ตัวเมือง) ไวนใบสา ใบลาน สมุดบันทึก (พระราศี จันทสิโล (ศรีน้อย), 2473)

เป็นการกล่าวถึง อาการที่แสดงออกของผู้ป่วย ตั้งชื่อลักษณะอาการเหล่านั้น ร่วมกับการสอบถามซักประวัติ การสัมผัสส่วนของร่างกายที่เป็นปัญหา คำนวณธาตุตามอายุ ตรวจสอบกรรมตามเวลา เกิด รวมทั้งเสี่ยงทายเพื่อช่วยในการตัดสินใจ เช่น ผีอำหม้อหนึ่ง จับสลาข้าว แล้วกำหนดวิธีการหรือตำรายาที่ใช้รักษาตามอาการที่ปรากฏ

การรักษาโรคของแพทย์พื้นบ้านล้านนา มาจากการสังเกตจดจำสั่งสมความรู้ทางปัญญา เกี่ยวกับการเข้าถึงกลไกและคุณค่าของพืชพรรณธัญญาหาร สัตว์ ตลอดจนแร่ธาตุจากธรรมชาติ เพื่อนำมาใช้รักษาโรค แล้วถ่ายทอดขั้นตอนปฏิบัติเกี่ยวกับวิธีการบำบัดรักษาโรคต่างๆไว้ในตำราหมอเมืองเป็นภาษาล้านนาเขียนไว้ในใบปสา สำหรับสั่งสอน สืบทอดต่อกันมาช้านานจากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้มีครูมีศิษย์ เป็นศิษย์มีครู มีจรรยา มีธรรมเนียมปฏิบัติสืบทอดอย่างเคร่งครัด มีตำรา มีความรู้ รู้จักโรค รู้สมุฏฐานโรค วิเคราะห์โรค และบอกแนวทางการรักษาได้ จึงมีการยกขึ้นครู ซึ่งเป็นธรรมเนียมศักดิ์สิทธิ์ เป็นการแสดงความเคารพ สร้างความเชื่อมั่นเกิดปัญญา (สัมภามณ กษมศิริรัตน์พิริยะ, 18 ตุลาคม 2560) ทั้งนี้ วิธีการรักษาโรคแบ่งออกเป็น 4 แนวทาง ได้แก่ (1) การใช้พิธีกรรมรักษาโรค เช่น การบูชา (บูชา) การรดน้ำมนต์ การตัดกรรม การบูชาเทียน ฯ (2) การใช้สมุนไพรซึ่งไม่ผ่านการแปรรูปในการรักษาโรค (3) การใช้อาหารดูแลสุขภาพ เช่น กินอาหารตามธาตุ กินอาหารปรับธาตุ อาหารอายุวัฒนะ (4) การใช้กายรักษาโรค เช่น การบีบ (นวด) หรือเอาเอ็น การปิด (เช็ด) การแทงหรือตัดแทง การย่ำขาง การตอกเส้น

3. การเปรียบเทียบการวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคในพระไตรปิฎกกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนา

3.1 ความเหมือนกันของการวินิจฉัยและการรักษาโรคในพระไตรปิฎกกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนา พบดังนี้

- การวินิจฉัยสาเหตุความเจ็บป่วยจากธาตุสมุฏฐาน ซึ่งมีผลสืบเนื่องมาจาก “ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ” ไม่สมดุล
- การวินิจฉัยสาเหตุความเจ็บป่วย จากอตุสมุฏฐาน อายุสมุฏฐาน พฤติกรรมสมุฏฐาน กรรมสมุฏฐาน
- ตอนการวินิจฉัยโรคผู้ป่วย มีการตรวจสอบประวัติผู้ป่วย การพบสนทนาและรับฟังผู้ป่วยระบายความในใจ การรู้จักอาการโรค ชื่อโรค สมุฏฐานโรค นำไปสู่การรักษาโรคด้วยวิธีการและสรรพคุณยาที่เหมาะสมและถูกกับโรค

- การรักษาโรค ซึ่งเป็นการรักษาผู้ป่วยด้วยยาหรืออย่างอื่นอย่างถูกต้องเหมาะสม หลังจากวินิจฉัยโรคตามสมุฏฐานโรค ตามอาการโรค แล้วระบุชื่อโรคเพื่อกำหนดวิธีรักษา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและการแพทย์พื้นบ้านล้านนา มีความเหมือนกัน ได้แก่ การใช้สมุนไพร การใช้ความร้อน และการใช้อาหารในการรักษาโรค รวมทั้งการรักษาโรคจากการถูกผีเข้า หรือมนุษย์เข้าสิง

3.2 ความแตกต่างกันของการวินิจฉัยและการรักษาโรคในพระไตรปิฎกกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนา พบดังนี้

- การวินิจฉัยโรคตามสมุฏฐานโรคในพระไตรปิฎกเป็นการวินิจฉัยโดยพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระปรีชาญาณ กำหนดรู้ความเป็นไปของแต่ละบุคคลได้ มีการตรวจสอบประวัติผู้ป่วยด้วยพุทธจักขุ ส่วนการแพทย์พื้นบ้านล้านนาจะอิงความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านล้านนาด้านสุขภาพ ที่ตกผลึกจากการสังเกต ทดลองใช้ คัดเลือก กลั่นกรอง และสั่งสมสืบทอดจากคนรุ่นก่อนสู่คนรุ่นหลัง การถ่ายทอดความรู้จะมีการคัดเลือกลูกศิษย์อย่างระมัดระวัง เป็นการเรียนการสอนตัวต่อตัว เน้นการสังเกตจดจำ ฝึกจากประสบการณ์จริง

- การวินิจฉัยสาเหตุความเจ็บป่วย จากสมุฏฐานโรคทางใจเนื่องจากผัสสะสมุฏฐาน (อายตนะภายใน อายตนะภายนอก วิญญาณ) และอกุศลสมุฏฐาน (โลภะ โทสะ โมหะ) มีเฉพาะในพระไตรปิฎก ส่วนขวัญสมุฏฐาน มีเฉพาะการแพทย์พื้นบ้านล้านนา

- การวินิจฉัยสาเหตุความเจ็บป่วยจากกรรมสมุฏฐาน กรรมในพระไตรปิฎกเป็นสมุฏฐานโรคทางกาย มีความหมายครอบคลุมถึงการเจ็บป่วยทางกายที่มีสาเหตุจากอกุศลกรรมในอดีตส่งผลให้เกิดโรคในชาติปัจจุบัน และวิบากกรรมที่เป็นกรรมชั่วในอดีตชาติและปัจจุบันชาติ ล้วนเป็นเหตุให้เกิดโรคได้เช่นกัน ส่วนกรรมสมุฏฐานในการแพทย์พื้นบ้านล้านนา ระบุถึงกรรม (การกระทำ) ปัจจุบันเป็นผลลัพธ์ของการกระทำหรือผลที่มีความเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ภายในตัวตน (ระหว่าง ธาตุทั้ง 4 กับ ขวัญ หรือจิต หรือธาตุกับธาตุ) และความสัมพันธ์ภายในตัวตนกับภายนอกตัวตน เช่น บุคคลอื่น ชุมชน ธรรมชาติ ผีหรือจิตวิญญาณ สิ่งเหนือธรรมชาติอื่นๆ ส่วนกรรมเก่าเป็นกรรมที่ติดตามจิตเดิมที่นำเอาบาปบุญคุณโทษจากชาติก่อนมาส่งผลในชาติปัจจุบัน

- การรักษาโรค เป็นการรักษาผู้ป่วยด้วยยาหรืออย่างอื่นอย่างถูกต้องเหมาะสม หลังจากวินิจฉัยโรคตามสมุฏฐานโรค ตามอาการโรคแล้วระบุชื่อโรคเพื่อกำหนดวิธีรักษา ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและการแพทย์พื้นบ้านล้านนา มีความแตกต่างกัน ดังนี้

การรักษาโรคที่ปรากฏเฉพาะในพระไตรปิฎก ได้แก่ (1) การใช้ธรรมโอสถรักษาโรค ด้วยการพิจารณาหลักธรรม เช่น โพชฌงค์ 7 การเจริญสติปัฏฐาน (2) การใช้พิธีกรรมรักษาโรคด้วยการสวดมนต์บทมนต์สูตร โพชฌงค์สูตร และคิริमानทสูตร รวมทั้งการพรมน้ำมนต์เพื่อรักษาไข้ (3) การใช้เภสัชสมุนไพร ซึ่งเป็นตัวยาและชาวโลกถือกันว่าเป็นยา ที่ให้ประโยชน์ทางโภชนาหารและไม่เป็นอาหารหยาบ (4) การบริโภคอาหารเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์และมีชีวิตที่ติงาม เพื่อการอนุเคราะห์พรหมจรรย์คือปรารถนาที่จะบรรลุนิพพาน โดยอาศัยประโยชน์จากการบริโภคอาหารให้น้อยลง นำไปสู่การรักษาโรค และ (5) การผ่าตัดรักษาโรค เช่น ผ่าตัดฝี ผ่าตัดเนื้องอก

การรักษาโรคที่ปรากฏเฉพาะในการแพทย์พื้นบ้านล้านนา ได้แก่ (1) การนำธรรมโอสถรักษาโรคในพระไตรปิฎก เช่น การประพาศพรหมจรรย์ การระลึกถึงคุณงามความดีมากำหนดเป็นจรรยาบรรณของแพทย์พื้นบ้านล้านนา (หมอเมือง) (2) พิธีกรรมรักษาโรค เป็นการประกอบพิธีตามวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมาแต่บรรพชน เพื่อตรวจสอบเหตุปัจจัยแห่งความเจ็บป่วยไม่สบาย การบรรเทาและบำบัดรักษาโรค เพื่อสร้างขวัญกำลังใจ ทำให้พร้อมรับสภาพความจริง สร้างสิริมงคลและบันดาลให้เกิดความสงบร่มเย็น (3) การใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้านทำจากสมุนไพรที่ยังไม่ผ่านการแปรรูป และมีพิธีกรรมประกอบการปรุงยา (4) อาหารในการดูแลสุขภาพ รวมถึงการป้องกันเพื่อไม่ให้เกิดโรค เช่น กินอาหารตามธาตุ อาหารปรับธาตุ อาหารอายุวัฒนะ และ (5) การใช้กายรักษาโรค เช่น การบีบ (นวด) หรือการเอาเอ็น การปิด (เช็ด) การแหกหรือตัดแหก การย่ำขาง การตอกเส้น

สรุปผลการวิจัยและการอภิปรายผลการวิจัย

การวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคในพระไตรปิฎกกับการแพทย์พื้นบ้านล้านนามีทั้งความเหมือนและความต่างกัน กล่าวคือมีความเหมือนในภาพรวมด้านกระบวนการวินิจฉัยโรคผู้ป่วย การตรวจสอบประวัติผู้ป่วย การพบสนทนาและรับฟังผู้ป่วยระบายความในใจ การรู้จักอาการโรค ชื่อโรค สมุฏฐานโรค นำไปสู่การรักษาโรคด้วยวิธีการและสรรพคุณยาที่เหมาะสมและถูกต้องกับโรค ส่วนความต่างเช่น การวินิจฉัยโรคตามสมุฏฐานโรคในพระไตรปิฎกเป็นการวินิจฉัยโดยพระพุทเจ้าผู้ทรงพระปรีชาญาณ วิธีการรักษาโรคที่ปรากฏเฉพาะในพระไตรปิฎก เช่น การใช้ธรรมโอสถรักษาโรคด้วยการพิจารณาหลักธรรม การผ่าตัด ในขณะที่การวินิจฉัยโรคของการแพทย์พื้นบ้านล้านนาไม่ได้แยกขั้นตอนการวินิจฉัยโรคออกจากการรักษาโรคอย่างชัดเจน

มีพิธีกรรมรักษาโรคด้วยการประกอบพิธีตามวิถีชีวิตที่สืบทอดกันมา ทั้งนี้ ความแตกต่างเป็นผลสืบเนื่องมาจาก ในพระไตรปิฎกเป็นการวินิจฉัยโรคตามแนวทางที่พระพุทธองค์ได้ทรงปฏิบัติเป็นพุทธกิจประจำวันและมีวิธีการรักษาโรคเป็นไปตามพุทธานุญาตและพุทธบัญญัติ ส่วนการแพทย์พื้นบ้านล้านนาเป็นภูมิปัญญาการรักษาโรคของท้องถิ่น ได้รับอิทธิพลจากพิธีกรรมทางลัทธิพราหมณ์และพุทธศาสนา เป็นความรู้เชิงประสบการณ์ที่ตกผลึกจากการสังเกต ทดลองใช้คัดเลือก กลั่นกรองจากการปฏิบัติจริง และมีการสืบทอดจากบรรพบุรุษมาหลายชั่วอายุคน การถ่ายทอดความรู้จะมีการคัดเลือกลูกศิษย์อย่างระมัดระวัง

ข้อเสนอแนะการวิจัย

1. ควรมีนโยบายส่งเสริม ถ่ายทอด และสืบทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาด้านการแพทย์พื้นบ้านล้านนา รวมทั้งส่งเสริมการปลูกพืชสมุนไพรท้องถิ่นที่มีในครัวเรือนและในธรรมชาติ เพื่อการดูแลสุขภาพหรือเฝ้าระวังตนเองเบื้องต้นของคนในท้องถิ่น รวมทั้งส่งเสริมให้มีการประยุกต์ใช้และต่อยอดการทำผลิตภัณฑ์ยาตามตำรับยาล้านนา
2. ควรนำผลการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นองค์ความรู้และฐานความคิดในการวินิจฉัยและการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคของการแพทย์พื้นบ้านล้านนาที่เชื่อมโยงกับพระไตรปิฎก เพื่อให้ระบบการแพทย์พื้นบ้านล้านนาคงอยู่ เกิดการอนุรักษ์และการพัฒนา
3. ควรศึกษาวิจัยต่อไปเกี่ยวกับการวินิจฉัยและวิธีการรักษาโรคตามสมุฏฐานโรคในพระไตรปิฎก มุ่งเฉพาะโรคและกลุ่มโรค ที่มีความชุกชุมของโรคในพื้นที่ล้านนา ซึ่งได้มีการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน เพื่อเชื่อมโยงหรือเทียบกับโรคหรือกลุ่มโรคเดียวกันของการแพทย์พื้นบ้านล้านนา นำไปสู่การพัฒนาการรักษาโรคของระบบการแพทย์พื้นบ้าน

รายการอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บ๊อบบะ ไบลาน ภาษาล้านนา มรดกที่เป็นสมบัติส่วนตัวจากพระเทพกิตตินันโท (เจ้าปู่เทพรสหมาเยา) ของพ่อครู เกษม ศิริรัตน์พิริยะ ผู้สืบชั้นครูพระสิทธิมงคลหลวง พระครูอินทสรวิสุทธิ (ครูบาอินสม) วัดเมืองราม ตำบลนาเหลือง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน.

ปั๊บลาน ไบลาน ภาษาล้านนา มรดกสืบทอดจากพ่อครูหมอเมืองในจังหวัดน่าน ที่เป็นบรรพชิต เช่น พระครูธรรมรัตน์โพธิ์ (เขียน) วัดสวนหอม พระปลัดคำคำ (ครูบาคำ) วัดมหาโพธิ์ พระราศรี จันทลีโล (ศรีน้อย) วัดหัวเวียงใต้ พระอธิการสวัสดิ์ เปลี่ยนวิไล วัดสภารศ ครูบาพุทธวิชัย กิตินันโท วัดดอนแก้ว พระครูนันทุมคิณ (หงุ่น) วัดอรัญญาวาส พระครูบุญสารโสภิต (บุญเยี่ยม บุญญาโร) วัดเชียงทอง พระครูพิทักษ์นันทคุณ วัดอรัญญาวาส พระครูมงคลรังษี (ครูบาก่ง) วัดศรีมงคล (ก่ง) พระอธิการบุญฤทธิ์ ธีรปัญญา (รอด) วัดสบหลม.

ปั๊บลาน ไบลาน ภาษาล้านนา มรดกสืบทอดจากพ่อครูหมอเมืองในจังหวัดน่าน ที่เป็นฆราวาส เช่น พ่อแพทย์จันทร์ โปหาวิ บ้านนาหลาย พ่อเลี้ยงเคียน ปัญญา บ้านเมืองจั้งใต้ พ่อเลี้ยงน้อยยะ เชื้อจันท์ บ้านแคว้ง พ่อหนานหลวงจักร (โหนโต) คำตะ บ้านน่าน้อย พ่ออ้ายปัน จินะ บ้านพระเนตร พ่ออ้ายหนานหลวงเขียน คำขาว บ้านสะไมย์ ลุงคำเคียน กันทะศรี บ้านลอมกลางอรัญญาวาส แสนหลวงกันทลือไชย (นายช่อ) บ้านหัวเวียงใต้ เจ้าหนานหลวงคันธะ บ้านหัวเวียงใต้.

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. (2559). *การแพทย์พื้นบ้านคืออะไร*. สืบค้นเมื่อ 28 มกราคม 2559, จาก <http://indi.dtam.moph.go.th>

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข. (2553). *รายงานการสาธารณสุขไทยด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจการโรงพิมพ์องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

เกษม ศิริรัตน์พิริยะ. (18 ตุลาคม 2560). พ่อครู ผู้สืบชั้นครูพระสิทธิสังฆะหลวง พระครูอินทสรวิสุทธิ (ครูบาอินสม) วัดเมืองราม ตำบลนาเหลือง อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน. สัมภาษณ์.

พระราศรี จันทลีโล (ศรีน้อย). (2473). *ตำรับยารักษาตามอาการ*. สมุดบันทึก บันทึก ณ วันที่ 8 เมษายน พ.ศ. 2473 ปรากฏหลักฐานที่วัดหัวเวียงใต้ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน.

ยิ่งยง เทาประเสริฐและกันยานุช เทาประเสริฐ (บ.ก.). (2547). *ตำราการแพทย์พื้นบ้านล้านนา สาขามอยา*. ชุดโครงการวิจัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ชนเผ่าภาคเหนือ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.สำนักงานภาค) สำนักงานกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) วิทยาลัยการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่.

สำนักวิชาการ กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุข.

(2553). รายงานการสาธารณสุขไทยด้านการแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือก. กรุงเทพฯ: สำนักงานกิจกรรมโรงพยาบาลองค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

เอกวิทย์ ณ ถलग. (2544). ภูมิปัญญาล้านนา. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: อมรินทร์.